

In the name of Allah, the compassionate, the merciful
به نام خداوند بخشنده مهربان

سرشناسه:
عنوان قراردادی:

عشایری منفرد، محمد، ۱۳۵۴ -

نهج البلاغه، فارسی، برگزیده، شرح

صحیفه سجادیه، فارسی، برگزیده، شرح

تحلیل ادبی نهج البلاغه و صحیفه سجادیه / محمد عشایری منفرد.

قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۲.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

۲۸۸ ص. نمودار.

۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۷۱۵-۷

وضعیت فهرست نویسی:

فایا

کتابنامه: ص. [۲۷۹] - ۲۸۸؛ همچنین به صورت زیرنویس.

چاپ چهارم.

چاپ پنجم.

موضوع: علی بن ابی طالب ﷺ، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه -- نقد و تفسیر

موضوع: علی بن ابی طالب ﷺ، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه -- مسائل ادبی

موضوع: علی بن حسین ﷺ، امام چهارم، ۳۸ - ۹۴ ق. صحیفه سجادیه -- نقد و تفسیر

موضوع: علی بن حسین ﷺ، امام چهارم، ۳۸ - ۹۴ ق. صحیفه سجادیه -- مسایل ادبی

شناسه افزوده: علی بن ابی طالب ﷺ، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه، برگزیده، شرح

شناسه افزوده: علی بن حسین ﷺ، امام چهارم، ۳۸ - ۹۴ ق. صحیفه سجادیه، برگزیده، شرح

رده بندی کنگره: ۱۳۹۲ ع/۳۸/۳۸ BP

رده بندی دیویی: ۹۵۱۵/۲۹۷

شماره کتابشناسی، مل: ۳۲۲۸۶۰۲

BA0192

این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است

تحلیل ادبی نهج البلاغه و صحیفه سجادیه

مؤلف: محمد عشایری منفرد

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی ﷺ

● شمارگان: ۵۰۰

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸ تلفن: ۳۷۸۳۶۱۳۴ ۲۵ ۹۸+

تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / ۳۷۸۳۹۳۰۵ ۲۵ ۹۸+

◀ ایران، قم، بلوار محمد امین، سه‌راه سالاریه تلفن: ۳۲۱۳۳۱۰۶ ۲۵ ۹۸+

pub_almustafa

pub-almustafa.ir

miup@pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

● ناظر چاپ: ایوب جمالی

● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

تحليل ادبى نهج البلاغه و صحيفه سجاده

محمد عشائرى منفرد

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی، فرازوی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه جانبه کشورها بسیار چالش برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری علیه السلام می‌باشد.

جهانی شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم، با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند، گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالندگی مراکز آموزشی، در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد. «جامعة المصطفی علیه السلام العالمية» به‌عنوان بخشی از این مجموعه، که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام

مقدمه پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

حقیقت مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است.

داستان پر رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سرشار از هنرنمایی مؤمنان، مجاهدان و عالمانی است که با تمسک و پای‌بندی به حقیقت بی‌منتها، در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند و در این میان، چه درخشندگی چشم‌نوازی در اسلام عزیز است که علم را، به ذات خود، شرافت‌مند و فخیم دانسته و از باب تا محراب کائنات را سراسر علم و عالم و معلوم می‌نمایاند و در مکتب آن، جز اولو العلم و راسخان در مسیر طلب دانش، کسی را توان دست‌یابی به گنجینه‌های حکمت نیست.

علم برخاسته از وجدان پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی، هم به فرد کمال انسانی، عظمت روحی و رشد معنوی می‌بخشد و فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد و هم جامعه را سمت و سوی سعادت‌مندانه بخشیده و آن را به جامعه‌ای متمدن و پیشرو متحول می‌کند. بی‌توجهی و یا کوتاه‌فکری است اگر فرد و جامعه‌ای به دنبال عزت، استقلال، هویت، امنیت، سعادت و

سربلندی مادی و معنوی باشند اما آن را در صراطی غیر از حقیقت‌طلبی، علم اندوزی و حکمت‌مداری الهی طلب نمایند.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران که داعیه جهانی‌سازی کلمه الله و برپایی تمدن جهانی اسلام را داشته و فروپاشی و افول تمدن‌های پوشالی غرب و شرق را به نظاره نشسته است، با اندیشه فقاهتی در اداره حکومت و نظریه مترقی «ولایت فقیه»، طرازی از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه نمود که امید و نشاط را نه تنها در شیعیان و مسلمانان، بلکه در دل تمامی آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان زنده ساخت. در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب (مدظله) با عزمی مصمم و با تمامی توان، همچون پیر و مراد خود خمینی کبیر رحمته‌الله، در صحنه حاضر شده و بر خطورت و فوریت حرکت فراگیر و بی‌وقفه همه توان‌مندی‌ها و اراده‌ها جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌فزا در این خصوص، تأکید ورزیده و پیشرفت این مهم را راهبری و رصد می‌کنند.

جامعه المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم العالمیه، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بار مسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، پژوهشگران، متخصصان، مدرسان، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت علیهم‌السلام جامه تحقق می‌پوشاند.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم نیز که مهمترین و گسترده‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم است، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن

افق‌های نوین فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک درسی به ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفی ﷺ را از جمله مأموریت‌ها و تکالیف خود می‌داند.

اثر علمی پیش روی نیز که به همت مؤلف محترم جناب آقای محمد عشایری منفرد و برای دوره کارشناسی رشته معارف اسلامی، زبان و ادبیات عرب تهیه و تدوین شده است، درچارچوب همین اهداف و برنامه‌های پژوهشگاه و مبتنی بر نیازسنجی‌های صورت گرفته، تدوین و برای استفاده خوانندگان محترم تقدیم شده‌است.

در پایان لازم است ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مؤلف محترم، از کلیه دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، به ویژه همکاران محترم مرکز بین‌المللی نشر و ترجمه المصطفی ﷺ و همه عزیزانی که به نحوی در تدوین و انتشار آن نقش داشته‌اند، قدردانی و تشکر نماییم و از خداوند متعال برای ایشان و همه خادمان عرصه تبلیغ و نشر مفاهیم و معارف دینی، آرزوی بهروزی، موفقیت و سعادت نماییم.

پژوهشگاه بین‌المللی

المصطفی ﷺ

فهرست

مقدمه	۱۹
بخش اول: نگاهی به زبان نهج البلاغه و صحیفه سجادیه	
درس اول: گونه‌شناسی قالب‌های نثر	۲۵
۱. خطابه	۲۶
الف) معنای لغوی	۲۶
ب) معنای اصطلاحی خطابه	۲۷
۲. مناظرات	۳۰
۳. رسائل	۳۰
۴. حکم	۳۱
۵. دعا و مناجات	۳۲
درس دوم: امام علی <small>علیه السلام</small> و نهج البلاغه	
۱. امام علی <small>علیه السلام</small>	۳۷
۲. نهج البلاغه	۴۲
ویژگی زبانی نهج البلاغه	۴۴
درس سوم: امام سجاد <small>علیه السلام</small> و صحیفه سجادیه	
۱. امام سجاد <small>علیه السلام</small>	۵۱
۲. صحیفه سجادیه <small>علیه السلام</small>	۵۴

۵۴	الف) سرگذشت صحیفه
۵۷	ب) نام‌های دیگر صحیفه سجادیه
۵۷	ج) صحیفه و دانشمندان غیر شیعه
۵۸	ابن جوزی حنبلی
۵۸	علامه طنطاوی، مفتی مصر
۵۹	سلیمان بن خواجه ابراهیم قندوزی حنفی
۵۹	نماینده فرهنگی پاپ بندیکت
۶۰	کاتولیک متعصب و آنه ماری شیمل
۶۰	ارزش زبانی صحیفه
۶۰	تأثر از قرآن
۶۲	زبان رمز
۶۴	لغات عربی در صحیفه
۶۵	موسیقی زبانی؛ آوا و معنای دعا
۶۷	آرایه‌های ادبی

بخش دوم: مباحث نظری تحلیل ادبی

۷۱	درس اول: چستی تحلیل ادبی
۷۱	الف) تحلیل
۷۲	خاستگاه ژرفمندی احادیث
۷۲	۱. خصوصیات صاحبان حدیث
۷۳	۲. فرا زمانی بودن مخاطبان حدیث
۷۴	ادبی بودن زبان احادیث
۷۴	تحلیل‌پذیری احادیث
۷۵	ب) ادبی
۷۶	تعریف تحلیل ادبی
۷۶	تفاوت نگاه «تحلیل‌گر ادبی» با نگاه «مُعرب» به قواعد ادبی
۸۱	درس دوم: قواعد معنادار ادبی و تحلیل ادبی
۸۱	تضمین چیست؟

۸۲.....	قرینه تضمین
۸۳.....	۱. ذکر غیرمنتظره یک حرف جر
۸۳.....	۲. حذف غیرمنتظره یک حرف جر (منصوب به نزع خافض)
۸۴.....	دو مشکل در تحلیل تضمین‌ها
۸۴.....	مشکل اول) ساز و کار کشف معنای دوم
۸۵.....	مشکل دوم) تفسیرنگاری
۸۶.....	نمونه‌ای از نقش آفرینی تضمین در تحلیل یک حدیث
۹۱.....	درس سوم: دشواری‌های تحلیل ادبی
۹۲.....	دشواری‌های تحلیل ادبی
۹۲.....	۱. فاصله قواعد ادبی از تحلیل متن
۹۳.....	۲. قواعد و هنجارهای کشف نشده زبان عربی
۹۴.....	۳. فهم ناقص از قواعد ادبی
۹۸.....	۴. قرائن و اقسام آنها
۱۰۱.....	درس چهارم: ملازمات قواعد نحوی و تحلیل ادبی
۱۰۱.....	۱. لازمه عطف (تغایر معنای طرفین)
۱۰۲.....	عَلَم مَأْثُور و کتاب مسطور
۱۰۳.....	۲. لازمه تکرار شدن یک اسم نکره (نوعی تغایر)
۱۰۶.....	۳. لازمه تشبیه بلیغ (نفی حقیقی یا ادعایی وحدت)
۱۰۹.....	درس پنجم: ادبیات عصر صدور و تحلیل ادبی
۱۰۹.....	ادبیات عصر صدور
۱۱۰.....	محدوده رهیافت تحول و عوامل آن
۱۱۰.....	تحولات زبان و تحلیل ادبی
۱۱۱.....	۱. واژه قهرمان
۱۱۳.....	۲. واژه جهل
۱۱۳.....	۳. واژه مجتهد
۱۱۵.....	۴. واژه کراحت

بخش سوم: قرائن و قواعد ادبی

- درس اول: جایگاه‌شناسی قرینه‌ها در تحلیل ادبی ۱۲۱
۱. تعریف لغوی قرینه ۱۲۱
۲. تعریف اصطلاحی قرینه ۱۲۱
- قرینه‌شناسی و احتمالات معنایی متن ۱۲۲
- ارکان گفتارهای کهن ۱۲۴
- مشکل فهمنده پسین ۱۲۶
- از فهم حداقلی فهمنده مستقیم تا فهم حداکثری فهمنده پسین ۱۲۷
- فرصتی مهم در اختیار فهمنده پسین ۱۲۸
- دو مؤید برای امکان عمیق‌تر بودن برداشت‌های فهمنده پسین ۱۲۸
- درس دوم: گونه‌شناسی قرینه‌ها ۱۳۱
- تقسیم اول قرائن ۱۳۱
- قرینه یکم) خصوصیات متکلم ۱۳۱
- قرینه دوم) لحن متکلم ۱۳۶
- درس سوم: قرینه خصوصیات مخاطب و فضای حاکم ۱۴۱
- ویژگی‌های مخاطب ۱۴۱
- معنای شرعی و غیر شرعی ۱۴۳
- فضای حاکم بر جو مخاطبه ۱۴۴
- درس چهارم: قرینه‌های صارفه، معینّه و ۱۴۹
- تقسیم دوم قرائن ۱۴۹
- الف) قرینه صارفه (بازدارنده) ۱۴۹
۱. قرینگی «وقوع الأمر عقیب الحظر» ۱۵۰
۲. قرینه مجاز ۱۵۱
۳. تقیه ۱۵۱
- ب) قرینه معینّه ۱۵۱
- تعامل قرینه صارفه و قرینه معینه ۱۵۳
- ج) قرینه دو سویه ۱۵۷

۱۶۱	درس پنجم: قرینه سیاق.....
۱۶۴	۱. «الجارُّ ثُمَّ الدَّارُ».....
۱۶۵	۲. حدیث سگان حوَّاب.....
۱۶۷	۳. حمایت از عشیره و خانواده.....
۱۷۱	درس ششم: نقش قرائن در کنار معاجم لغوی.....
۱۷۲	موانع انتقال معنا به ذهن مخاطب و دشواری‌های لغت‌پژوهی.....
۱۷۲	۱. وجود مجاز و کنایه در زبان.....
۱۷۳	۲. تعدّد وضع (مشترک لفظی).....
۱۷۴	۳. عام بودن معنا (مشترک معنوی).....
۱۷۴	۴. تفاوت معنای عرفی و معنای لغوی.....
۱۷۵	۵. تعامل زبان‌ها.....
۱۷۶	نمونه‌ای از غفلت برخی از مترجمان.....
۱۷۷	نمونه‌هایی از لغت‌پژوهی.....
۱۷۷	۱. کلمه «حسنان» در نهج البلاغه.....
۱۷۸	۲. کلمه شُکر در صحیفه سجادیه <small>عَلَيْهِ السَّلَام</small>
۱۸۱	درس هفتم: وجوه صرفی و نقش قرائن.....
۱۸۲	نمونه‌هایی از تعامل دانش صرف با قرائن در تحلیل متون.....
۱۸۲	۱. تَجَنُّ.....
۱۸۴	۲. ظَلَام.....
۱۸۵	۳. مقام.....
۱۸۸	۴. نهیت.....
۱۹۱	درس هشتم: آموزه‌های علم نحو و قرائن.....
۱۹۵	بررسی اضافه در خِيَانَةُ الْأُمَّةِ.....
۱۹۷	بررسی اضافه در «عِشُّ الْأَيْمَةِ».....
۲۰۱	درس نهم: علم معانی و قرائن.....
۲۰۳	معانی ثانویه استفهام.....

۲۱۱	درس دهم: علم بیان و قرائن
۲۱۱	دانش بیان
۲۱۴	اول: (تشبیه)
۲۱۶	دوم: (مجاز)
۲۱۷	سوم: (کنایه)
۲۲۳	درس یازدهم: تأویل ادبی
۲۲۴	تعریف تأویل
۲۲۶	تأویل ادبی
۲۲۷	نمونه‌هایی از تأویل ادبی در نهج البلاغه و صحیفه سجادیه <small>علیه السلام</small>
۲۲۸	دو مقدمه برای تحلیل این حدیث
بخش چهارم: کارگاه‌های متن فهمی؛ متون برگزیده‌ای از نهج البلاغه و صحیفه سجادیه	
۲۳۵	مقدمه
۲۳۷	کارگاه اول: برشی از نامه ۳۱ نهج البلاغه (۱)
۲۳۸	پرسش‌های تحلیلی کارگاه اول
۲۴۱	کارگاه دوم: برشی از نامه ۳۱ نهج البلاغه (۲)
۲۴۲	پرسش‌های تحلیلی کارگاه دوم
۲۴۷	کارگاه سوم: برشی از نامه ۳۱ نهج البلاغه (۳)
۲۴۹	پرسش‌های تحلیلی کارگاه سوم
۲۵۱	کارگاه چهارم: گوهرهایی از نهج البلاغه
۲۵۲	پرسش‌های تحلیلی کارگاه چهارم
۲۵۵	کارگاه پنجم: برشی از خطبه ۲۲۱ نهج البلاغه
۲۵۶	پرسش‌های تحلیلی کارگاه پنجم
۲۵۹	کارگاه ششم: برشی از دعای اول صحیفه (۱)
۲۶۰	پرسش‌های تحلیلی کارگاه ششم
۲۶۳	کارگاه هفتم: برشی از دعای اول صحیفه (۲)
۲۶۴	پرسش‌های تحلیلی کارگاه هفتم

۲۶۷	کارگاه هشتم: برشی از دعای ۴۸ صحیفه
۲۶۸	پرسش‌های تحلیلی کارگاه هشتم
۲۷۱	کارگاه نهم: برشی از دعای ۴۹ صحیفه
۲۷۳	پرسش‌های تحلیلی کارگاه نهم
۲۷۵	کارگاه دهم: برشی از دعای ۴۷ صحیفه
۲۷۷	پرسش‌های تحلیلی کارگاه دهم
۲۷۹	کتاب‌نامه